

ПАЧАТКОВЫ ЭТАП ТРАНСФАРМАЦЫІ ВЕРСАЛЬСКОЙ СІСТЭМЫ І КРАІНЫ ЦЭНТРАЛЬНА-УСХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ

М.М. Мязга (Гомель)

Рурскі крызіс наглядна прадэманстравалі, што палітыка ўльтыматумаў у дачыненні да пераможанай у Першай сусветнай вайне Германіі з'яўляецца малаэфектыўнай і з яе дапамогай цяжка дабіцца выканання шэрагу палажэнняў Версальскага дагавора. У парадак дня было пастаўлена пытанне аб паступовай трансфармацыі Версальскай сістэмы. Яе мэта заключалася ў тым, каб, пры захаванні ў цэлым таго міжнароднага парадку, які ўсталяваў Версальскі дагавор, дасягнуць пэўнага кампрамісу з Германіяй па пытаннях, якія для яе з'яўляліся найбольш непрымальнымі, і вярнуць яе ў канцэрт еўрапейскіх дзяржаў. Намячаўшыся змены ў Версальскай сістэме ў вялікай ступені закраналі інтарэсы краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы.

Першым істотным крокам у справе трансфармацыі Версальскай сістэмы стала распрацоўка і прыняцце плана Даўэса, а таксама заява Германіі пра намер увайсці ў Лігу Нацый. Левыя ўрады, які прыйшлі да ўлады ў Вялікабрытаніі і Францыі ў пачатку 1924 г., падтрымалі ўказаныя планы германскіх правячых колаў, адначасова пачаў працу камітэт экспертаў па распрацоўцы новага плана рэпарацый для Германіі. Гэтыя падзеі ўспрымаліся Польшчай і СССР па розных прычынах як неспрыяльныя для іх міжнароднага становішча.

Польская дыпламатыя адзначала, што з пачатку 1924 г. адбываецца ўмацаванне міжнародных пазіцый Германіі і стабілізацыя яе ўнутранай сітуацыі, а прыход да ўлады ў Вялікабрытаніі лейбарысцкага ўрада ствараў пагрозу рэвізіі Версальскага дагавора [1, і. 23, 28–29]. Як адзін з варыянтаў нейтралізацыі негатыўных змен у міжнародным становішчы сваёй краіны польскія правячыя колы разглядалі паляпшэнне адносін з СССР. У лютым 1924 г. польскае міністэрства замежных спраў падрыхтавала мемарандум, у якім ставілася задача заключыць гандлёвы дагавор з СССР [2, і. 90–92]. Аднак перамовы аб гандлёвым дагаворы вельмі хутка зайшлі ў тупік і былі перарваны ў канцы красавіка. У маі ўзнікла вострая дыскусія паміж савецкім і польскім урадамі па пытанню аб нацыянальных меншасцях, што яшчэ больш ускладніла адносіны паміж дзвюма краінамі. Лета – восень 1924 г. былі часам, калі дасягнула кульмінацыі дзейнасць партызнскіх атрадаў, якія падтрымліваліся савецкімі ўладамі, на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

Крэн Германіі ў бок збліжэння з Захадам адмоўна адбіўся на стане савецка-германскіх адносін. Найбольш яскравай ілюстрацыяй чаго стала правядзенне вобыску ў савецкім гандлёвым прадстаўніцтве ў Берліне 3 мая 1924 г. Аднак рапальскі курс вытрымаў выпрабаванне на трываласць, бо і СССР, і Германія былі ў той момант зацікаўлены ў яго захаванні. У выступленні на 13 з'ездзе РКП(б) Р. Зіноўеў адзначыў, што гісторыя з вобыскам у савецкім гандлёвым прадстаўніцтве “будзе толькі эпізодам у савецка-германскіх адносінах”, бо Германія вельмі зацікаўлена ў гандлі з

СССР [3, с. 59]. Нам падаецца, што на праблему захавання палітыкі Рапала ў адносінах паміж СССР і Германіяй трэба глядзець больш шырока. Германскі ўрад выдатна разумеў, што супрацоўніцтва з СССР, па-першае, садзейнічае аднаўленню ваенна-эканамічнага патэнцыялу Германіі, а, па-другое, з'яўляецца інструментам ціску на краіны Захаду, каб дабіцца ад іх саступак у справе рэвізіі Версальскага дагавора.

З 16 ліпеня па 16 жніўня 1924 г. праходзіла міжнародная канферэнцыя ў Лондане. Яна зацвердзіла план Даўэса, што рабіла непазбежным хуткае ўзмацненне вена-эканамічнага патэнцыялу Германіі. На гэтай жа канферэнцыі было прынята рашэнне аб эвакуацыі Францыяй Рэйнскай зоны і актуалізавана пытанне аб уступленні Германіі ў Лігу Нацый. Г. Чычэрын у гэтай сувязі пісаў, што ўступленне Германіі ў Лігу Нацый без СССР азначала б яе далучэнне “да варожай нам групойкі. Германія на роўных з іншымі членамі Лігі Нацый павінна была б падтрымаць Польшчу, Фінляндыю і гэтак далей у выпадку канфлікта з савецкімі рэспублікамі. Гэта канец Рапальскай сістэмы” [4, с. 237]. Нягледзячы на ўсе апасенні савецкай дыпламатыі, знешнепалітычны курс Г. Штрэзамана не стаў накіраваным выключна ў бок Захаду. Ён імкнуўся захаваць раўнавагу паміж палітыкай збліжэння з Захадам і рапальскім курсам, бо такая камбінацыя выглядала найбольш перспектыўнай у справе паступовага ажыццяўлення рэвізіі найбольш неспрыяльных для Германіі палажэнняў Версальскага дагавора. У выніку восенню 1924 г. савецка-германскія адносіны стабілізаваліся і бакі пачалі перамовы па шырокаму колу пытанняў.

У Польшчы намер Германіі ўступіць у Лігу Нацый таксама выклікаў трывогу. Асабліва непакоіла імкненне Берліна дабіцца для сябе агаворак па выкананню палажэнняў артыкула 16 статута Лігі Нацый, якія датычыліся ўдзелу ў санкцыях супраць агрэсара [2, і. 101]. Наступствам неспрыяльных для Польшчы змен на міжнароднай арэне сталі новыя крокі яе кіраўніцтва па збліжэнню з СССР. У снежні 1924 г. была дасягнута дамоўленасць аб пачатку польска-савецкіх перамоў, якія былі нацэлены на падрыхтоўку палітычнага і эканамічнага пагадненняў [5, с. 344].

З пачатку 1925 г. цэнтральнае месца ў міжнароднай палітыцы займае пытанне падпісання Гарантыйнага пакта. 26 лютага міністр замежных спраў Польшчы А. Скшыньскі ў час выступлення перад дэпутатамі сейму падкрэсліў непрымальнасць для Польшчы Гарантыйнага пакта, калі ў ім не будуць гарантаваны ўсходнія граніцы Германіі. Вялікабрытанія рашуча выступала супраць уключэння такіх палажэнняў у Гарантыйны пакт. 18 сакавіка англійскі міністр замежных спраў О. Чэмберлен пісаў паслу ў Берліне: “Мы не возьмем на сябе ніякіх абавязацельстваў адносна якіх бы то не было граніц, акрамя граніц паміж Германіяй з аднаго боку і Францыяй і Бельгіяй з другога” [6, с. 182]. Пад ціскам Вялікабрытаніі і Францыя адмовілася падтрымаць пазіцыю Польшчы адносна Гарантыйнага пакта.

Неабходна адзначыць, што занепакоенасць польскага ўрада адносна гарантый граніц краіны не была безгрунтоўнай. У рашэнні палітбюро ад 18

снежня 1924 г. было заяўлена аб неабходнасці ў ходзе маючых пачацца перамоў з Польшчай не адмаўляцца ад прынцыпу выпраўлення граніц [7, с. 10]. Германія са свайго боку прапанавала зрабіць прадметам пачынаўшыхся савецка-германскіх перамоў пытанне аб адцясненні Польшчы да яе этнічных граніц. Г. Чычэрын у гутарцы з германскім паслом у цэлым станоўча паставіўся да гэтай прапановы [8, с. 11]. У студзені 1925 г. міністэрства замежных спраў Германіі падрыхтавала мемарандум, у якім у якасці бліжэйшай ставілася задача ліквідацыі найбольш непрымальных для Германіі пастановаў Версальскага дагавора адносна “польскага карыдора” і Верхняй Сілезіі [9, с. 35].

Падрыхтоўка Гарантыйнага пакта адмоўна ўплывала на савецка-германскія адносіны. Масква лічыла, што Германія, калі яна падпіша Гарантыйны дагавор і ўступіць у Лігу Нацый, далучыцца да антысавецкай групойкі дзяржаў – пераможцаў у Першай сусветнай вайне і стане на пазіцыю абароны Версальскага дагавора. У той жа час, як адзначалася ў мемарандуме савецкага ўрада ўраду Германіі ад 2 чэрвеня 1925 г., у аснове рапальскай палітыкі ляжала непрызнанне СССР і Германіяй таго рэжыму, які быў усталяваны ў Еўропе серыяй пасляваенных дагавораў [10, с. 351]. Асаблівы клопат савецкага кіраўніцтва выклікала тое, што Гарантыйны пакт дасць дадатковыя міжнародныя гарантыі польска-германскай граніцы. Тым самым знікне адзін з важнейшых фактараў, на якім грунтавалася рапальская сістэма: сумеснае імкненне СССР і Германіі да перагляду польскіх граніц. Г. Штрэзаман прадставіў савецкаму ўраду мемарандум, у якім адзначалася, што ў праектуемым дагаворы аб гарантыях для ўсходніх граніц Германіі няма і мовы. Гэты ж тэзіс германскі міністр замежных спраў агучыў і ў гутарцы з савецкім паўпрадам у Берліне М. Крэсцінскім 15 красавіка 1925 г. [11, с. 512, 513]. Тым не менш, савецкае кіраўніцтва летам – у пачатку восені 1925 г. з вялікім недаверам ставілася да палітыкі Германіі, і ў савецка-германскіх адносінах назіралася яўнае пахаладанне, гандлёвыя і палітычныя перамовы не краналіся з месца [11, с. 519].

Аднак, Германія, хоць і рухалася да заключэння Гарантыйнага пакта і ўступлення ў Лігу Нацый, лічыла неабходным захаваць супрацоўніцтва з СССР як сродак паступовай рэвізіі Версальскай сістэмы. Савецкае кіраўніцтва ў такой сітуацыі імкнулася праз заключэнне новага пагаднення з Германіяй захаваць рапальскую сістэму. Пры гэтым Германію і СССР працягвала аб’ядноўваць імкненне да ліквідацыі Версальскай сістэмы. Красамоўнай з’яўляецца заява, якую ўтрымліваў даклад І. Сталіна на 14 съезде ВКП(б) у снежні 1925 г. Ён адзначаў, што Версальскі дагавор узаконіў, акрамя іншага, “страту ўкраінскай Галіцыі і Заходняй Валыні, страту Беларускай заходняй яе часткі, страту Літвой Вільні і іншае» [12, с. 14]. Напрошваецца выснова аб несправядлівасці гэтых страт і неабходнасці гэтую несправядлівасць паправіць. Тым самым рушыліся надзеі польскай дыпламатыі на немагчымасць для Германіі спалучаць Рапала і Гарантыйны пакт [13, с. 335–339]. Пэўны ўплыў на пазіцыю Германіі аказаў і візіт у Варшаву Г. Чычэрына ў канцы верасня 1925 г., які быў успрыняты ў Берліне як пагроза савецка-польскага збліжэння. Пасля Варшавы савецкі наркам

заможных спраў прыбыў у Берлін, і тут хутка была дасягнута згода па заключэнню гандлёвага дагавора, адноўлены перамовы адносна палітычнага дагавора. У час працы Лакарнскай канферэнцыі СССР і Германія падпісалі Маскоўскі гандлёвы дагавор.

Лакарнскія пагадненні сталі значным крокам на шляху паступовай мадэрнізацыі Версальскай сістэмы, якая істотна закранала краіны Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Гэтыя змены адмоўна ўплывалі на міжнароднае становішча перш за ўсё Польшчы. Яна не атрымала дадатковых міжнародных гарантый сваіх граніц і не змагла рэалізаваць планы па развалу рапальскай сістэмы. Для СССР важна было захаваць “дух Рапала” ў адносінах з Германіяй ва ўмовах яе збліжэння з Захадам. Дадзеная задача была вырашана праз заключэнне Берлінскага дагавора аб нейтралітэце. Германія з дапамогай палітыкі “раўнавагі” паміж усходам і захадам змагла ўмацаваць свае міжнародныя пазіцыі і дабілася першых выгадных для сябе перамен у Версальскай сістэме. Падпісанне Лакарнскіх пагадненняў і ўступленне ў хуткім часе Германіі ў Лігу Нацый азначала прызнанне краінамі – пераможцамі яе ў якасці раўнапраўнага партнёра і стварала юрыдычныя падставы для мірнай рэвізіі польска-германскай граніцы. Пры гэтым яна захавала ў якасці важнай апоры пры правядзенні палітыкі далейшай рэвізіі Версальскай сістэмы адносіны супрацоўніцтва з СССР на аснове Рапальскага дагавора.

1. Archiwum Akt Nowych. – Ambasada RP w Berlinie. – Sygn. 785.
2. Archiwum Akt Nowych. – Ministerstwo Spraw Zagranicznych. – Sygn. 6636.
3. Тринадцатый съезд РКП(б). Стенографический отчет. – М.: Госполитиздат, 1963. – 883 с.
4. Советско-германские отношения. 1922–1925. Документы и материалы: в 2 ч. – М.: Политиздат, 1977. – Ч. 1. – 408 с.
5. Документы и материалы по истории советско-польских отношений: в 14 т. – М.: Наука, 1966. – Т. 4. – 559 с.
6. Турок, В. Локарно (5–16 октября 1925 г.) / В. Турок. – М.: Госполитиздат, 1949. – 321 с.
7. Материалы «Особой папки» Политбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б) по вопросу советско-польских отношений, 1923 – 1944 гг.: [Сб. документов] / Ред. И.И. Костюшко. – М.: ИСБ РАН, 1997. – 142 с.
8. Grosfeld, L. Polska a stosunki niemiecko-sowieckie. 1918–1939 / L. Grosfeld. – Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1988. – 43 s.
9. Dokumente zur deutschen Geschichte 1919–1923: in 2 b. – Berlin: Deutscher Verl. der Wissenschaft, 1975. – В 2. – 104 s.
10. Документы внешней политики СССР: в 22 т. – М.: Госиздат, 1967. – Т. 8. – 862 с.
11. Stresemann, G. Vermachtnis / G. Stresemann: in 3 b. – Berlin: Ullstein von Henri Bernhard, 1932. – В. 2. – 611 s.
12. Четырнадцатый съезд ВКП(б). Стенографический отчет. – М.–Л.: Госиздат, 1926. – 789 с.
13. Dokumenty z dziejow polskiej polityki zagranicznej 1918–1938: w 2 t. – Warszawa: Inst. Wyd. Pax., 1989. – Т. 1. – 540 s.